

TÜRKÇEDE OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİLERİNİ GELİŞTİRME YOLLARI

Yrd. Doç. Dr. Muammer Yılmaz

Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

Özet

Çağımız fonksiyonel okuryazarların yetişmesini zorunlu kılmaktadır. Fonksiyonel okuryazarlar; seri bir şekilde okuyan ve okuduğunu anlayan, aynı zamanda bunu yaşamını daha iyi hâle getirmek için kullanan bireylerdir. Ülkemizde özellikle ilköğretim I. kademedeki okuduğunu anlama konusunda sorunlar yaşayan çok sayıda öğrencinin olduğu tahmin edilmektedir. Türkçe programlarında okuduğunu anlama çalışmalarına yer verilmektedir. Ancak yöntem ve teknikler açısından öğretmenlerin yetersiz oluşu ve uygulamadaki eksiklikler nedeniyle bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, survey tipi bir çalışmadır. Bu araştırma okuduğunu anlama becerilerini geliştirmede hem öğrencilere hem de öğretmenlere pratiğe yönelik önerileri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Fonksiyonel okuryazarlık, okuduğunu anlama, okuma stratejisi.*

THE DEVELOPING METHODS OF READING COMPREHENSION SKILLS IN TURKISH

Abstract

Functional literates need to bring up in our age. Functional literates; automatic reading and reading comprehension in the meantime they use this skill for more well conditions more in their lives. According to predictions there are many students who have some problems in reading comprehension area specially primarily school first grade in our country. There are reading comprehension activities in Turkish program. Despite of inadequate of teacher point of method and technique and deficiency of application is to cause some problems. This study is survey model. It is to contain related to practical proposes in developing reading comprehension skills to teachers and students.

Key words: *Functional literacy, reading comprehension, reading strategy.*

GİRİŞ

İlköğretim yıllarında kazanılan okuduğunu anlama becerisi öğrencinin yaşamı boyunca tüm öğrenmelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu etki okuduğunu anlama becerisi gelişmiş bireylerin derslerine olumlu olarak yansırken, okuduğunu anlama becerisi gelişmemiş olanların ise derslerine olumsuz yönde yansımaktadır.

Bloom (1995: 60) okuduğunu anlama gücü ile öğrencilerin matematik, fen bilimleri, dil ve edebiyat derslerindeki başarıları arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.

Okuma hem kelime tanıma becerisine hem de okuduğunu anlama becerisine bağlıdır. Türkçe kelime tanıma becerisi gelişmiş okuyucular, kelimeleri çabucak seslendirirler ve enerjilerinin büyük bir bölümünü anlamaya ayırırlar. Bu tür okuyucuların, okumaları akıcıdır ve okuduklarının büyük bir bölümünü anlarlar. Kelime tanıma becerisi gelişmemiş ya da az gelişmiş okuyucular ise kelimeleri seslendirmekle meşgul olduklarından anlamaya fazla vakit ayıramazlar. Bu tür okuyucular ise okumada sorun yaşarlar, yavaş ve yanlış okurlar, okuduklarının çoğunu anlayamazlar.

İçerisinde yaşadığımız çağ fonksiyonel okuryazarların yetişmesini zorunlu kılmaktadır. Fonksiyonel okuryazarlar; seri bir şekilde okuyan ve okuduğunu anlayan, aynı zamanda bunu yaşamını daha iyi hâle getirmek için kullanan bireylerdir. Ancak ülkemizde özellikle ilköğretim I. kademe de çok sayıda öğrencinin okuduğunu anlamada sorunlar yaşadığı tahmin edilmektedir. Okuduğu metinden hiçbir şey anlamadığını söyleyen birçok öğrenciye rastlamak mümkündür. Hatta bazı öğrencilerin metni okuduktan sonra okuduğunu anlama sorularını annesine ya da babasına yaptırdığı bilinmektedir. Okuduğunu anlamada sorun yaşayan öğrenciler, öğretmenin Türkçeyle ilgili yapacağı özellikle test sınavlarındaki soruları anlamada zorlanabilir ve yanlış cevaplayabilirler. Bu durum göz önüne alındığında öğretmenin öğrencilerde okuduğunu anlamayı geliştirecek strateji ve teknikler konusunda bilgi vermeleri gerekmektedir. Türkçe programında okuduğunu anlamayı geliştirici bazı teknikler öğretmenler tarafından uygulanmaktadır. Ancak bu yeterli değildir. Öğrencinin okuduğunu anlamasını geliştirici strateji ve tekniklerin gerek öğretmen, gerekse öğrenci tarafından bilinip Türkçe derslerinde uygulanması gerekmektedir. Bu sayede öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri geliştirilebilir.

OKUDUĞUNU ANLAMA

Okuduğunu anlama, ön bilgilerini kullanarak metinlerde verilmek istenilen düşünceleri çözmek ve bunlara anlam yüklemektir. Okuyucu kelimeyi seslendirme yapmakla yazılı kodu çözmekte ve hemen ardından seslendirdiği kelimeyi zihinde anlamlandırmaktadır.

Smith ve Dechant okumayı tanımlarken iki noktaya vurgu yapmışlardır. Bunlar tanıma ve algılamadır. Tanıma; harflerin, kelimelerin tanınması olup duyuşsal bir etkinliktir. Tanıma etkinliğini materyalin beyinde algılanması izler. Algılama sırasında bu materyal hem örgütlenir, anlamlandırılır, hem de bunların eski bilgilerle bağlantısı kurulur (Akt.: Dökmen, 1994:13).

Okuduğunu anlamada, okunan kelimenin anlamını bilmek yeterli değildir. Kelimenin anlamını bilmenin yanı sıra anlama, kavrama, zihinde yapılandırma, aralarında ilişki kurma ve değerlendirme yapmak da gereklidir (Güneş, 2000:59). Okuyucu bir metni okuduğunda metinde geçen düşünceyle ön bilgilerini bütünleştirir. Metinde geçen kelimelerin anlamlarından hareketle, cümlelerin anlamlarına, cümlelerden paragrafların anlamına ve paragraflardan da konunun anlamına ulaşır.

Okuduğunu anlama, okuyucunun ön bilgileri ile metinlerden öğrendiklerini karşılaştırıp, sentez ederek yeni bir düşünceye ulaşmasıdır (Akyol, 2005:2). Ön bilgilerin artırılması için çocuğun zengin uyarıcı çevresinde yetişmesi gerekir. Böyle bir çevrede yetişen çocuklar, akranlarına göre daha fazla ön bilgiye sahip olmaktadır.

Okuyucular materyali okuduktan sonra, sahip oldukları bilgi ile metinde sunulan bilgi arasında köprü kurmalıdırlar. Okuduğunu anlama düşünme ile ilgilidir. Okuyucuların geçmiş bilgileri, ilgileri ve okuma durumları materyalin anlaşılmasında etkilidir. Her bir kişi metindeki yeni bilgiyi eski bilgilerle bütünleştirmeyi bilir. Okuduğunu anlama, okuyucunun materyalden ne anladığına, okuyucunun metin üzerindeki tecrübesine ve gramer yapısını bilmesine bağlıdır. Okuduğunu anlama, dilde ve düşüncede olan bir ilerlemedir. Düşünme ve okuma arasındaki ilişkiye uzun zamandan beri işaret edilmiştir. Stauffer (1975), okumayı bazı benzer problemleri çözme olarak tanımlamıştır. Problem çözmedeki gibi okuyucu kavramları kullanır, geliştirir, değiştirir ve hipotezleri test eder. Burada okuduğunu anlama ise bir araştırma metodudur. Okuma öğretiminde keşfetme teknikleri kullanılır. Bu görüşe göre öğretimin anahtarı, öğrencilerin okuma amaçlarını ve sahip oldukları soruları belirlemektir. Bundan sonra öğrenciler materyali okurlar ve problemi çözerler. Bu sayede öğrenciler cesaretlendirilmiş olur ve bir hikâyede gelecekte meydana gelebilecek olayların neler olacağını

tahmin edebilirler. Okuyucular okudukları metinlerden etkilenmelidirler. Onlar var olan bilgilerini metindeki bilgilerle birleştirmelidirler (Lerner, 2000: 405-407).

Smith ve Dechant'a göre okuduğunu anlama becerisi şu öğelerden oluşmaktadır:

1. Grafik sembollerle yani yazı ile bunların anlamları arasında ilişki kurabilme,
2. Deyimlerin, cümlelerin, paragrafların ve tüm parçanın taşıdığı anlamı küçükten büyüğe doğru hiyerarşik bir şekilde anlama, gerektiğinde parçalarla bütün arasında ilişki kurabilme,
3. Okuduğunu değerlendirebilme, yazarın amacını ve duygu durumunu anlama
4. Okuduğu parçadaki fikirleri, geçmiş yaşantılarıyla bağdaştırabilme (Akt.: Dökmen, 1994:25).

Okuduğunu anlama; görülen, işitilen ve okunanların kavranıp, algılanmasıdır (Ruşen, 1995:143). Gray ve Rogers'a göre bir yazıyı anlamak, yorumlayabilmektir. Yorumu ise;

- a) Yazarın sözlerini, öne sürdüğü görüşlerini anlayarak ana düşünceyi kavramak,
- b) Yazarın doğrudan anlatmadığı düşünceleri kavrayıp, düşüncesinin kapsamını belirlemek,
- c) Okuduğunu doğruluk, geçerlilik, değer yönlerinden ölçebilmek,
- d) Anladığını, duyduğunu davranışlarında, yaptıklarında uygulayabilmektir (Akt.: Göğüş, 1978:72).

Okuduğunu anlamının gerçekleşmesi için kelime dağarcığının yeterli olması ve okuyucunun dikkatini yoğunlaştırması gerekir (Kavcar ve Kantemir, 1986:70). Yapılan araştırmalara göre okumayı anlamlandırmak için yalnız gözleri değil, aynı zamanda hatırlama ve dikkat mekanizmalarını, dilin kullanımı ve doğasını, konuşmanın anlaşılmasını, bireyler arası ilişkileri, sosyo-kültürel farklılıkları göz önünde bulundurmamak gereklidir. Doğal olarak gözlerin okuma eyleminde bir rolü vardır. Yazılarda birçok bilginin beyne ulaşması gerekir. Fakat yalnız gözlerle okumak yeterli olmamaktadır. Örneğin; İngilizce'yi bilmiyorsanız, size bir İngilizce okuma parçası verilse, yalnız gözlerle okuma yapacak fakat anlamayacaksınız. Sözler anlamsız geldiği için belleğinizde de bir şey kalmayacaktır (Kayalar, 1992: 22).

Miller'e göre (1972:7) okuduğunu anlama, kelime tanımanın etkilerini içine alan birkaç faktöre bağlıdır. Bununla birlikte bir çocuk her bir cümle-

nin gerçek anlamını doğru bir şekilde anlamalıdır. Okuma işleminde bir kelime bazen parça içinde gerçek anlamında değildir. Okuduğunu anlama, her zaman cümlenin anlamının gelişine bağlıdır. İyi bir anlama için okuyucu, bir parçada paragraflar arasında, bir paragrafta ise cümleler arasındaki ilişkileri anlamalıdır.

Robinson ve Good'a (1987:145-146) göre okuduğunu anlama 3 kategoriye ayrılır. Bunlar: Basit anlama, yorumlayıcı anlama ve sorgulayıcı anlamadır.

1. **Basit anlama:** Bilginin yerini bulma, bilgiyi toplama, basamakları izleme, karakterleri belirleme, yerleri belirleme, yönergeleri izleme, yazarın yapısal planını açıklama gibi becerileri gerektirir.
2. **Yorumlayıcı anlama:** Yorumlayıcı anlama şu becerileri gerektirir: Ana fikri bulma, önemli fikirleri seçme, fikirleri organize etme, kavram ve prensipleri geliştirme, özetleme, çıktılarını ve etkileri test etme, ima edilen mânâları anlama, genellemeler yapma, ilişkileri belirleme, ileriye dönük tahmin, önemli ve ilgili olanı belirleme, bilgileri karşılaştırma, uygulamaları belirleme, uygulama yapma, yazarın amacını, karakterlerin eğilim ve motivasyonlarını belirleme, zevk alabilme, yazarın fikir ve eğilimini belirleme, yazara ait bir fikri tamamlama, ortamı başka ortamlarla karşılaştırma, ortamı kişisel tecrübelerle birleştirme, duygusal imajlar oluşturma, duygusal cevaplar oluşturma, okuduğunu yeniden yapılandırma, imlaya dikkat ederek okuma, çıkarsama yapma.
3. **Sorgulayıcı anlama:** Bu tür anlamada kazanılan beceriler şunlardır:
 - Okunanları; kalite, değer, doğruluk, gerçeklik, tarafsızlık, tutarlılık, propaganda, ilgililik, yeterlilik, gerçek veya fikir açılarından karşılaştırma,
 - Yazarın amaçlarını ve tavırlarını değerlendirme,
 - Konuyu ortam açısından değerlendirme,
 - Ortamdaki dili değerlendirme,
 - Ortamın genel yapısını değerlendirme,
 - Yazarın uzmanlığını değerlendirme,
 - Bilgi kaynaklarını değerlendirme.

OKUDUĞUNU ANLAMAYI GELİŞTİRME YOLLARI

Okuyucunun okuduğunu anlamasını geliştirmek için okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrasında bir takım stratejiler kullanması metnin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Okuma Öncesinde Kullanılabilen Stratejiler

Öğrenci metni okumaya başlamadan önce dikkat stratejilerinden bir ya da birkaçını kullanabilir.

Dikkat, bilincin bir noktaya odaklanmasını ifade eder (Yılmaz, 2006:2). Okuyucunun okumaya başlamadan önce dikkat stratejilerini kullanması, okuyacağı metinle ilgili ön bilgilerini örgütleyeceğinden metnin daha kolay anlaşılmasını sağlar.

Öğrencinin okuma öncesi kullanabileceği dikkat stratejileri; beklenti oluşturma ve şema oluşturma stratejisidir.

- a) **Beklenti oluşturma stratejisi:** Öğrencinin okumaya başlamadan önce okuma amacını belirlemesi gerekir. Okuyacağı metnin kendisine ne fayda sağlayacağını bilmesi, niçin okuyor olduğunu düşünmesi dikkatinin metin üzerine yoğunlaşmasını sağlar.

Öğrencinin öğreneceği ünitenin hedeflerinden haberdar olması da okuma sonrasında hangi davranışları kazanması gerektiği beklentisine girmesine neden olur (Öztürk, 1999:5). Böyle bir beklentiye sahip olan öğrenci okumayla ilgili amacını belirlemiştir. Beklenti oluşturma stratejisi ilköğretim I. kademedede rahatlıkla kullanılabilir.

- b) **Şema oluşturma stratejisi:** Öğrencinin okumaya başlamadan önce metinle ilgili resimleri yorumlaması, ilgili tablo, grafik ve şemaları incelemesidir. Bu strateji öğrencinin metinle ilgili ön bilgilerini okuma ortamına aktarmasına yardımcı olur. İlköğretim I. kademedede kullanılabilir.

Okuyucunun okumaya başladığı bir metin bildiği bir konuyla ilgiliyse, ne okuyacağına dair bir fikri var demektir. Yani anlam belirsizliği daha baştan azalmıştır. Okunan metnin konusu ne kadar tanıdıksa, o kadar kolay anlaşılır. Okuyucu okurken anladığı bilgileri zihninde işleminden geçirdikten sonra, bir sonraki satırda ne olduğu üzerine öngöründe bulunabilir. Örneğin liderlik üzerine bir metin okurken “otoriter” sözüne rastlamışsa, okuyucuda hemen otoriter bir lider imgesi oluşur. Öğrencinin okunan konu hakkında ne kadar çok fikri varsa, okumasının o kadar çok verimli olacağı söylenebilir (Blaha ve Bennett, 1993:40). Araştırmalar ön bilgilerin okuma ortamına aktarılmasının okuduğunu anlamaya yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Öğrenci okuma öncesi anlamaya yardımcı başka stratejiler de kullanabilir. Bunlar; kendine güven duyma ve içten güdüleme ile başkasına öğretiyormuş gibi okuma stratejisidir.

- c) **Kendine güven duyma ve içten güdülenme stratejisi:** Kendine güven duyan okuyucular, zor metinleri bile okuyabilirler. Ayrıca okuyucunun içten güdülenmesi, okumaya karşı istekli hale gelmesine yol açar. İstekli olan okuyucu okuduğunu daha iyi anlar.
- d) **Başkasına öğretiyormuş gibi okuma stratejisi:** Anlamayı geliştirmenin bir yolu da başkasına öğretiyormuş gibi okumaktır (Sekman, 1998: 181). Özellikle I. kademe öğrencilerin model alma ve taklit etme özellikleri söz konusudur. Öğrencinin okurken öğretmenin rollerini düşünüp, öğrencilere ders anlatıyormuş gibi okuması, metni daha iyi anlamasına yardımcı olabilir.

Okuma Sırasında Kullanılabilen Stratejiler

Öğrenci okuma sırasında da anlamasına yardımcı olan stratejiler kullanılabilir. Bunlar: Altını çizme stratejisi, metnin kenarına not alma stratejisi ve anlamlandırma stratejisidir.

- a) **Altını çizme stratejisi:** Öğrencinin okuma sırasında önemli gördüğü yerlerin altını çizmesidir. Metnin hızlı bir şekilde tekrar edilmesini sağlar. Bu strateji ilköğretim II. Kademe için uygundur. Çünkü I. kademedeki öğrenciler önemli bilgi ile önemsiz bilgiyi ayırt edemezler.
- b) **Metnin kenarına not alma stratejisi:** Öğrencinin okurken metnin kenarına açıklamalar yapması ya da işaretler koymasındadır. Metnin hızlı bir şekilde tekrar edilmesini sağlar. Bu stratejide ilköğretim II. kademe öğrencileri için uygundur. Çünkü burada da önemli bilgi ile önemsiz bilgiyi ayırt etme söz konusudur.
- c) **Kelimelerin değil, düşüncelerin takibini yapma stratejisi:** Okuyucunun okuma esnasında kelimelerin değil, düşüncelerin takibini yapması anlamayı kolaylaştırır (Sekman, 1998: 181). Okuyucunun okurken tek tek kelimelerin anlamını değil, cümlelerin anlamını göz önünde bulundurması gerekir.

Okuma Sonrasında Kullanılabilen Stratejiler

Okuyucunun okuma bittikten sonra da kullanabileceği stratejiler vardır. Bunlar: Okunan metni tekrar etme stratejisi ve anlamlandırma stratejisidir.

- a) **Okunan metni tekrar etme stratejisi:** Öğrenilen bilginin tekrar edilmesi bellekteki kalıcılığını artırır. Öğrencinin metni okunduktan sonra kendi cümleleriyle metni tekrar etmesi, okuduğunun hafızada tutulmasını sağlar. Öğrenilen bilgi ne kadar çok tekrarlanırsa zihinde kalma olasılığı da o kadar artar.
- b) **Anlamlandırma stratejisi:** Okuyucunun, okuduğu metinden öğrendiği yeni bilgileri eski bilgilerinin üzerine anlamlandırarak inşa etmesidir. Bu stratejide okuyucunun metnin ana fikrini ortaya koyması, metinde anlatılanları kendi cümleleriyle ifade etmesi, hatırlamayı kolaylaştırıcı unsurlar kullanması ve özet çıkarması söz konusudur (Selçuk, 2000:197). Bu şekilde öğrenilen bilgi yapılandırılır.

SONUÇ

Sonuç olarak ilköğretim I. kademedeki okuduğunu anlamada sorunlar yaşayan birçok öğrencinin olduğu tahmin edilmektedir. Çağımız fonksiyonel okuryazarlığı zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan yetiştirilecek bireylerin fonksiyonel okuryazarlığın gerektirdiği okuduğunu anlama becerileriyle donanmış olması gerekir. Bu becerilere sahip bireyler okuduklarını hızlı bir şekilde anlayabilirler. Öğretmenlerin özellikle Türkçe derslerinde öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin gelişmesine yönelik uygulamalar yapması gerekir. Bunun için öğretmenlerin okuduğunu anlama becerilerini geliştiren stratejilerin neler olduğu konusunda bilgi sahibi olması gerekir.

Sınıf içerisinde öğretmen okuma çalışmalarını öğrenciye okuma öncesinde, okuma sırasında ve okuma sonrasında hangi stratejileri ne şekilde kullanacağını öğretmelidir. Ayrıca öğrenciye tek başına kitap okurken de bu stratejileri kullanmasını tavsiye etmelidir.

KAYNAKLAR

- Akyol, H. (2005). Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Blaha, B. A. ve Bennett J. M. (1993). Yeni Okuma Teknikleri. (Çev. Doğan Şahiner), İstanbul: Reprosel Matbaası.
- Bloom, B. S.(1995). İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme. (Çev. D. Ali Özçelik), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dökmen, Ü. (1994). Okuma Becerisi, İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma. Ankara: MEB Yayınevi.
- Göğüş, B. (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara: Kadioğlu Matbaası.

Türkçede Okuduğunu Anlama Becerilerini Geliştirme Yolları

- Güneş, F. (2000). Okuma Yazma Öğretimi ve Beyin Teknolojisi. Ankara: Ocak Yayınları.
- Kavcar, C. ve Kantemir, E. (1986). Türk Dili. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kayalar, M. (1992). Etkili ve Hızlı Okuma Sanatı. İstanbul: Real Yayınları.
- Lerner, J. W. (2000). Learning Disabilities Theories Diagnosis And Teaching Strategies. New York: Houghton Mifflin Company.
- Miller, W. H. (1972). The First R Elementary Reading Today. New York: Holt Rinehart And Winston Inc.
- Öztürk, B. (1999). “Öğrenme ve Öğretmede Dikkat”. Milli Eğitim Dergisi, sayı:144, s. 51-58.
- Robinson, R. & Good T. L.. (1987). Becoming An Effective Reading Teacher. New York: Harper And Row Publishers.
- Ruşen, M. (1995). Hızlı Okuma. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Sekman, M. (1998). Kesintisiz Öğrenme. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Selçuk, Z. (2000). Gelişim ve Öğrenme. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, M., “Okuduğunu Anlama Ve Dikkat Arasındaki İlişki”. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Ulusal İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı, Yıl:2006, 1. Cilt:1, s. 112- 120.